

Виолета НИКОЛОВСКА

Факултет за образовни науки

Штип, Македонија

ГОРДОСТ И СМИРЕНИЕ

(семантичка анализа на добродетели и нивни антиподи)

Апстракт: Цел на нашето истражување ќе биде семантичкото поле на добродетелта *госпоинство*, со лексемите што ѝ се сродни и спротивставени (*гордост*, *трг*, *убав*, *смирен*, *смерен*, *огмерен*). Со оглед на тоа што станува збор за добродетел, анализата ќе ја вршиме во философско-богословски контекст. Ќе ја земеме предвид и етимолошката анализа на лексемите и импликациите што ги донесува етимологијата на лексемите на семантички план и на планот на збогатувањето на речникот. Анализата ќе ја вршиме и врз основа на употребата на лексемите од ова семантичко поле во контексти на современиот македонски јазик и книжевност.

Клучни зборови: добродетел, достоинство, смерност, гордост, убавина

Во Толковниот речник на македонскиот јазик (А-Ж, том I, 2003: 467) поимот *добродетел* е објаснет како: (книж.) Позитивни, добри особини, морална чистота, непорочност. Во Толковниот речник на рускиот јазик (Ожегов и Шведова 1993: 171) за лексемата *добродетель* стои објаснувањето: (книжн.) Положительное нравственное качество, высокая нравственность¹. Моралноста не можеме да ја разгледуваме надвор од богословско-философскиот контекст. Затоа, за да ја откриеме содржината на поимот добродетел, консултираваме богословска литература. За добродетелите зборува Св. Нектариј Егински (извадоци од неговата книга „Познај се себеси“, во: Хондропулос, 2007). Св. Нектариј зборува за добродетели на волниот и добродели на чувствениот дел на душата. Во посебни статии ја објаснува добродетелта како поим, ја изобразува сликата на христијанската добродетел, ликот на добродетелниот човек и ликот на христијанинот кој се упокоил во добродетел.

¹ Позитивна морална вредност, висока моралност.

Ќе приведеме дел од текстот: „Добродетелта станува според она што го бараме и што го сакаме. Оттука добродетелта (αρετη) е она што е посакувано (ερατη), односно достоино за љубовта или љубење, кога ќе се измени редоследот на буквите. ...Со други зборови, добродетелта (αρετη) доаѓа од зборот воздигнување (αρειν) и праќање на душата кон Небото. Василиј Велики вели: ‘Добродетелта е богатство без господар, непопречено и слободно од секаква потреба, она што е по потреба и наметнато, не може да биде добродетел. Добродетелта е мерка помеѓу крајностите во секоја работа. Добродетел не би можело да биде она на што му недостасува должна мерка или она што ја надминува таа мерка. Кога на пример, станува збор за машкоста², нејзин недостаток е страшливоста, а одвишок е дрскоста’... А Златоуст вели: ‘... Добродетелта е непокорлива и ништо не може да ја совлада – ниту ропство, ниту скратување, ниту сиромаштијата, ни болеста, ниту пак, најголемиот тиранин од сите – смртта. Добродетелта и таму ни дава сигурност и таму стои покрај нас. Добродетелта го прави човекот ангел, а душата ја окрилува за небото.’... Кирил Александриски за добродетелта го вели ова: ‘Таму се кроткоста, смирението, тежнењето кон правдата и јазикот кој се одучил да зборува напразно, а со тоа и она што е грешно, туку е вршител на правдата и вистината, онаму каде што е вечна и пресовршена добродетелта’“ (Св. Нектариј Егински 2007: 399- 400).

Една од добродетелите, според Св. Нектариј на чувствениот дел на душата е смирението. Семантичките карактеристики на оваа добродетел ќе ги определиме во релација со нејзиниот антипод, гордоста. На старословенски јазик лексемата со која се означува овој поим гласи: гръдџини (ж. р.). Сакајќи да ја откриеме етимологијата на оваа лексема, дојдовме до придавката *īpg*. Во Речникот на Скок (Skok 1971: 613) за лексемата грд (grd) стојат значењата: 1. Охол (со забелешка - само во книгите пишувани на црквен јазик); 2. Страшен (кај дубровничките писатели); 3. Изобличен, неприкладен, непријатен (српхрв. neugodan), неубав (српхрв. ružan). Спред Скок, лексемата горд, а оттаму и гордост

² Кога зборува за машкост, Св. Нектариј Егински подразбора храброст: „Машкоста е невознемиреност од стравот пред смртта, бестрашност пред неволјите, храброст пред опасностите и избирање на чесна смрт отколку срамно избавување“ (Св. Нектариј Егински 2007: 371).

и горделив, е русизам, кој се употребува во значењето 'охол'. Во Толковниот речник на македонскиот јазик лексемата охол не ја пронајдовме. Ги пронајдовме лексемите горд и грд. Иако имаат исто етимолошко потекло, тие семантички се разграничиле. Едната означува духовна карактеристика, а другата телесна карактеристика. Според Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ) (А-Ж, том I: 360) лексемата горд има значења: 1. Што има високо мислење за себе; 2. Што е надмен, горделив; 3. Што е задоволен од резултат на некоја работа или успех. Изведенката горделив означува само духовна карактеристика со негативна конотација: Што е надмен, надуен. Лексемата гордост во ТРМЈ не ја најдовме, ја најдовме во Дигиталниот речник на македонскиот јазик, многу прецизно дефинирана: Чувство на супериорност над другите. Еден од седумте смртни гревови. Примерот кој е приведен е: *Гордосѝа доаѝа ѝрег ѝроѝасѝа*. Во Толковниот речник на рускиот јазик (Ожегов и Шведова 1993: 139) се среќаваат две лексеми: гордость и гордыня, од кои втората припаѓа на високиот стил. Значењето на гордость е: 1. Чувство сопственото достоинство, самоуваженија. *Национальная ѝ*. 2. Чувство удовлетворенија од чего-н. *Г. победоѝ*. 3. *Кого* или *чьа*. О том, кем (чем) гордятся. *Зтот студент – г. института*. 4. Высокомерие, чрезмерно высокое мнение о себе, спесь (разг.). *Из-за своей гордости ни с кем не дружит*. Исклучиво со негативна конотација се употребува лексемата гордыня: Непомерная гордость (в 1 и 4 знач.). *Обуздать свою гордыню*.

Толковниот речник на рускиот јазик, определувајќи го значењето на лексемата гордост не доведе до друга лексема од ова семантичко поле, а тоа е лексемата достоинство. Лексемата достоинство ја побаравме во корпусот на примери на Дигиталниот речник на македонскиот јазик³. Според бројот на приведени примери, а во однос на други лексеми од современиот македонски јазик, би можеле да кажеме дека нејзината употреба не е многу честа⁴. Ја употребува К. П. Мисирков во „За

³ И во врска со другите лексеми што ги обработуваме, онаму каде што не е нагласено посебно, примерите се од корпусот примери на Дигиталниот речник на македонскиот јазик.

⁴ Секако, за ваква констатација би требало да направиме анализа на поширок корпус примери на современиот македонски јазик.

македонските работи“: *шито̄м има̄ме лӯге шито̄ мисла̄ӣ о̄ӣӣ главно̄ӣо̄ до̄сто̄инс̄ӣво̄ на човеко̄ӣ не е чесно да му служи на својо̄ӣ народ, ами да ӣӣрува, ӣ.е. да лаже и десно и лево...; Полза̄ӣа за народо̄ӣ од научно̄ӣ рабо̄ӣење на нашӣа̄ ин̄ӣелӣџӣја̄ ќе се види од ӣо̄а̄ шито̄ нашӣо̄ӣ народ сам со свои очи ќе може да ӣо̄лгне на себе и на дрӯӣӣӣе̄ наро̀ди, ќе ти изучи своӣӣе̄ и ӣӯӣӣе̄ до̄сто̄инс̄ӣва̄ и недо̄ста̄ӣӣо̄ци.* Лексемата достоинство во други контексти од соврмениот македонски јазик: *Иван одговараше со до̄сто̄инс̄ӣво̄ на сӣу̀рен сведок. До̄сто̄инс̄ӣво̄ӣо̄ не му дозволуваше да ја ӣо̄кажува ӣред дрӯӣӣӣе̄ своја̄ӣа̄ ма̀ка.* Контекстите во кои ја среќаваме лексемата достоинство (преку позитивно и негативно дефинирање, дефинирање на она што е, и она што не е достоинствено) ја откриваат семантиката на оваа лексема: *Без нималку до̄сто̄инс̄ӣво̄ то̄ разлива̄а̄ изворо̄ӣ на лако̀мос̄ӣа̄, сребро̀љу̀бӣе̄ӣо̄, алчно̀с̄ӣа̄, завис̄ӣа̄, ӣреда̀вс̄ӣво̄ӣо̄, љубомора̄ӣа̄, ӣрѐљу̀ба̄ӣа̄, желба̄ӣа̄ за мо̀к и бо̄ја̄ӣс̄ӣво̄, себично̀с̄ӣа̄, заӣӣо̄ ӣовѐке̄ не знаа̄ӣ шито̄ са̀ка̄а̄ӣ, нивна̄ӣа̄ суе̄ӣно̀с̄ӣ е нела̀до̀но̀с̄ӣ на умо̄ӣ, нес̄ӣа̀билно̀с̄ӣ и ӣос̄ӣо̄јан немир, без чувс̄ӣво̄ за осе̄ӣ зо̄ӣӣо̄ не знаа̄ӣ како да ја задовола̄ӣ нивна̄ӣа̄ сӣӣна̄ ду̀шӣчка и све̄ӣо̄ӣ то̄ ӣре̄ӣвара̄а̄ӣ во ӣеко̀лен амбис. За̄ӣо̄а̄ царо̄ӣ ӣовѐке̄ то̄ ӣочиӣува̄ нивно̄ӣо̄ чист̄ӣо̄ до̄сто̄инс̄ӣво̄, во с̄ӣоредба со ӣво̄ја̄ӣа̄ корис̄ӣо̀љу̀бива̄ ӣодано̀с̄ӣ; ...с̄ӣоред член 25 од УРМ: „На секо̄ј гра̄а̀нин му се ӣаран̄ӣӣра̄ ӣочиӣување и заӣӣӣӣа̄ на ӣрива̄ӣно̀с̄ӣа̄ на нѐговӣо̄ӣ личен и семеен живо̄ӣ, на до̄сто̄инс̄ӣво̄ӣо̄ и у̀лего̄ӣ“.* Во ТРМЈ (А-Ж, том I: 529) лексемата достоинство е дефинирана како: 1. (само едн.) Позитивна особина што се потврдува со високи морални вредности и самопочит. *Го чува соӣс̄ӣвено̄ӣо̄ до̄сто̄инс̄ӣво̄. То̄ј е човек со високо до̄сто̄инс̄ӣво̄.* 2. Позитивно својство, обележје, квалитет. *Високи уметнички до̄сто̄инс̄ӣва̄.* Според Български етимологичен речник (БЕР) (А-3, 1971: 415) во етимологијата на лексемата достоинство се префиксот до- и коренот стоя, рус. Стоить ‘чини, има цена’⁵. И во коренот на латинското dignitas од dignus е ‘вреден’⁶. Која е цената на човечкото достоинство? Одговорот ќе го побараме во философско-богословски контекст. Човекот е создаден

⁵ Достоен – ‘којшто има квалитети да добие нешто’ (според БЕР, А-3: 415).

⁶ <https://www.google.com/search?q=dignity+etymology&oq=dignity+et&aqs=chrome..69i57j0l5.24279j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

според Образ Божји. Тоа е неговото достоинство. Тој образ не треба да се валка. Тој образ треба да се почитува. Не треба да го валкаме самите, а треба да го почитуваме кај другите. Едноставно е. Образот, или одразот би можеле да кажеме, Божји во нас ги содржи сите морални вредности кои се содржат во поимот достоинство. Интересно е што едно од значењата на лексемата *dignitas* во латинскиот јазик е 'убавина' (Grujić 1983: 103). Ова нè враќа на лексемата гордост која видовме дека етимолошки е во врска со лексемата грд. Етимологијата на лексемите што ги истражувавме ни покажува дека поимите за убавина и грдост, примарно имаат духовна вредност⁷.

Во современиот македонски јазик се губи семантичката разлика меѓу достоинство и гордост. Лексемата гордост се употребува со значење на лексемата достоинство: *...ѿоѿаш нејзиноѿо срце не дознало ѿрдосѿи, не ѿочувсѿивувало досѿоинсѿиво, ѿѿуку се зѿрчило во неѿреболоѿи и навредатѿа заѿоа шѿо ѿше, имајки своја земја, свои корени наѿоѿени со крвѿта на ѿолку друѿи јунаци, во ѿисмаѿта и ѿишувале оѿи заѿинале како Грци за Грција. Измачениѿе и сѿрадалнички лица, на кои се сочувани белези на ѿрдосѿи и досѿоинсѿиво, ѿе ѿераатѿи ѿред нив да засѿанеш и да ѿросѿумиш со ѿочииѿи и воздржан здив. Како што одбележавме погоре, истата појава ја среќаваме и во рускиот јазик.*

Гордоста, во христијанско-богословска смисла, како смртен грев е антипод на добродетелта смирение. На старословенски јазик, лексемата со која се означува оваа добродетел е сѣмѣрение (п.)⁸. Ако оваа лексема ја анализираме морфолошки, таа се состои од префиксот сѣ, кој се јавува со генитив и инструментал, и коренот во чија основа е значењето 'мѣра'. Угринова – Скаловска (1979: 163) како преводни еквиваленти на префиксот сѣ ги наведува предлозите *со* и *од*. Лексемата мѣра значи 'мерка' (Угринова – Скаловска 1979: 155). Ќе предложиме едно читање на оваа старословенска лексема – *одмереносѿи*. Ова е всушност и дефиницијата на добродетелта, според Василиј Велики, како што наведовме погоре: „Добродетел не би можело да биде она

⁷ За врската убаво и добро, веќе зборувавме, Николовска 2017 (<http://eprints.ugd.edu.mk/18647/>).

⁸ Во речникот приложен кај Угринова – Скаловска (1979: 163) осовременета како *смиреност*.

така секогаш останува иста. Смерниот е нелукав, искрен и непосреден. Тој оди по патот на добродетелта и прави добро. Има пристојно однесување, благороден однос, зборовите му се одмерени, а карактерот влева доверба. Ставот на телото му е доличен и достоинствен и лишен од секакво расфрлање. Изразот на лицето му е природен и нелицемерен, погледот му е ведар, постојан и нељубопитен, движењата одмерени и мирни, одот природен и изедначен, движењето е украсено со мерка, а зимското и летното облекло му е уредно, скромно, чисто и едноставно. Смерниот ги љуби сите и молчешкум ги поучува. Смерниот човек е миленик на луѓето“ (Св. Нектариј Егински 2007: 431-432). Во литературата, покрај лексемите *смирение*, *смерносѝ*, се среќаваат и *смиреномудрие* и *смерноумие*⁹. Во Старословенско-македонскиот речник (1999: 448-449) ги среќаваме лексемите: смирение, сѓмѓрение, сѓмѓреномѓдростие, сѓмѓреномѓдрѓвие. Постои семантичка разлика меѓу лексемите смирение и сѓмѓрение. Првата се поврзува со коренот *мир* и има значење: ‘помирување, мир’ (гр. *Καταλλαγή*). Втората, според значењата што се приведени, се обидува да го долови значењето на смерност: ‘покорност, смиреност, страдање, измачување, сочувство’. Грчките лексеми кои се приведени за ова значење се: *ταλείνωσις*, *ταλείνωσις*, *μετράζειν*, *ταλείνφρσύνη*, *μετριοπαθειν*. Во нашава статија нема да дадеме конечно решение за тоа која лексема треба да ја употребуваме со цел да ја означиме оваа христијанска добродетел. Со оглед на постоењето на две лексеми и во старословенскиот јазик, едната која се поврзува со *мир*- смирение, а другата како назив на добродетелта – сѓмѓрение, можеби е добро за називот на оваа добродетел да се користи лексемата *смерносѝ* (како во преводот на книгата „Св. Нектариј Егински – светител од наше време“). Лексемата *одмереносѝ* е најексплицитно ја прикажува содржината на добродетелта, но сепак, во употребата е повеќе неутрална, не се поврзува со ова значење. Секако, таа нужно треба да влезе во дефиницијата на значењата на лексемите *добродетел* и *смерносѝ*.

⁹ Св. Теофан Затворник, архимандрит Јован Крестјанкин 1995: 138-142. Српскиот превод ги има во форма: *сѓмерно*, *сѓмерноумје*, *смиреномудрије*.

Со анализата што ја приложивме се обидовме да дадеме семантичка и когнитивна анализа на добродетелта (од некои нејзини аспекти). Она што меѓу другото, ни покажа анализата е дека примарните значења на убавото и грдото се духовни, а не телесни и угодни на очите.

Користена литература

- Георгиев Вл., Гълъбов Ив., Заимов Ы., Илчев, Ст. 1971. *Български етимологичен речник*, А-З, том I. Софија: Издателство на Българската академия на науките.
- Дигитален речник на македонскиот јазик, <http://www.makedonski.info/>
- Св. Нектариј Егински *Познај се себеси* во Хондропулос, С. 2007. *Светии Нектариј Егински: светиинел од наше време*, Скопје: Гаконија.
- Николовска, В. 2017. „Семантичките компоненти на лексемата убав“ *Меѓународна научна конференција „Минашото на јазичниот свет - денес и утре“*, 15-16 Ноември, 2017, Скопје, Македонија. Семантичките компоненти на лексемата убав - UGD Academic Repository
- Ожегов, С. И. и Шведова, Н. Ю *Толковый словарь русского языка*. Москва: Азъ, 1993.
- Старословенско-македонски речник*. Ред. В. Десподова, Прилеп – Скопје: Институт за старословенска култура, Матица македонска, 1999.
- Св. Теофан Затворник и архимандрит Јован Крестјанкин, *О покајању и исповијесии*. Цетиње: Светигора, 1995.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. К. Конески, том I, А-Ж. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. К. Конески, том V, Р-С. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2011.
- Угринова – Скаловска, Р. 1979. *Старословенски јазик*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Grujić, B. 1983. *Rečnik latinsko – srpskohrvatski*, Cetinje: Obod.
- Skok, P. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, том I.

Violeta NIKOLOVSKA

PRIDE AND HUMILITY

(semantic analysis of virtues and their antipodes)

Summary

The aim of our research was the semantic field of the virtue *dignity*, with lexemes that are related and opposed to it (pride, ugly, beautiful, calm, humility, modest). Since this concerns a virtue, the analysis was performed in a philosophical-theological context. We also took into account the etymological analysis of the lexemes and the implications of their etymology in terms of semantics and vocabulary enrichment. The analysis was performed based on the use of the lexemes from this semantic field within the contexts of contemporary Macedonian language and literature.

